

ОСОБИСТІТЬ. ТВОРЧИЙ ШЛЯХ. ДОЛЯ

УДК 821.161.2.09(092)“18” І.Франко:159.923.2

КУРІВЕЦЬКИЙ ЕПІЗОД У ЖИТТІ ІВАНА ФРАНКА

Олег ШАБЛІЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра економічної і соціальної географії,
вул. Дорошенка, 41, Львів, Україна, 79000*

У статті подано факти про перебування Івана Франка у селі Курівці Тернопільської області під час передвиборчої агітації 1898 р.

Ключові слова: Іван Франко, Курівці, радикальний рух, вибори.

Моє рідне село Курівці розташоване за десять кілометрів від Тернополя у північно-західному напрямі на лінії залізниці Львів–Київ. Цією залізницею у 1898 році приїздив у свій виборчий Тернопільський округ Іван Франко. 18 травня цього року він відвідав і село Курівці.

Іван Франко – неодноразово побував на Тернопільщині. Географія його поїздок досить широка. Це Тернопіль і його околиці (в тім числі і села Великий Глибочок та Курівці); і Збараж, де він 1911 року читав свого «Мойсея»; і село Вікно, де впорядковував архіви діди́ча Федоровича; і Бережани, де гостював у відомого письменника та адвоката Андрія Чайковського їздив з ним та адвокатовим сином Миколою до монастиря у село Краснопуща. Написав І. Франко велику наукову розвідку про Грималівський ключ, який теж на Тернопільщині.

Так склалася ситуація, що великий письменник балотувався на посла (депутата) до Віденського парламенту у 1895 році і 1898 році по Тернопільському виборчому округу, до якого, крім Тернопільського, входили Скалатський та Збаразький повіти (крайси). Тому йому доводилося роз'їжджати по території округу і проводити агітаційну працю. На шляху до парламенту виявилось чимало перешкод.

По-перше, сама виборча система, яка стараннями графа К. Бадені була законсервована у Галичині ще з панщизняних часів. Це так звані *куріальні* вибори. Усі виборці були поділені на курії, одна з яких селянська, що від неї балотувався І. Франко. Від селянської курії письменник балотувався двічі: у 1895 і 1898 роках. У 1895 році він проходив також

у Перемиській загальній курії. Але махінації властей, використання «адміністративного ресурсу» не дали змоги Франкові пробитися у послы до парламенту.

По-друге, вибори були непрямі. Спочатку вибирали так званих правиборців, а вже вони віддавали свої голоси за того чи іншого кандидата. Урядові чиновники правдами і неправдами (скоріше неправдами – підкупами, застрашуваннями, арештами та ін.) усували невідгідних правиборців від їх участі у голосуванні. Так їм вдалося двічі не допустити І. Франка до австрійського парламенту.

У 1898 році вибори були радше випадковими, ніж закономірними, календарними. Тобто було усунуто графа К. Бадені з посади прем'єра австрійського кабінету міністрів (уряду) і на цю посаду поставлено його приятеля посла графа Понінського, який «переміг» І. Франка ще 1895 року в Тернопільському виборчому окрузі. Тому звільнилося місце посла від цього округу. Селянська курія висунула на це місце тоді вже відомого борця за права гноблених І. Франка. Місцеве панство на протывагу йому запропонувало кандидатом лікаря-москвофіла О. Гладішовського з Тернополя.

І тут доречно звернути увагу на одну суттєву обставину. І. Франко пішов на вибори не просто як відомий письменник чи громадський діяч, що захищав інтереси бідних верств народу. У 1895 році, а тим паче у 1898 він був яскравим представником *радикального руху* й сам організував (1890 року) та очолив першу у Галичині (та й Україні загалом) політичну партію – *Українсько-руську радикальну партію (УРРП)*. Дехто вже тоді називав її комуністичною, що частково підірвало репутацію І. Франка і налаштувало проти нього частину заможного селянства та традиційно москвофільного духовенства. Радикальний рух розцвів у селах Тернопільщини, у тім числі і в Курівцях, Великому Глибочку (тут його очолював греко-католицький священник о. Чайківський).

Дещо про УРРП. Українсько-руська (згодом просто Українська) радикальна партія (скорочено УРП) як політичне угруповання була заснована 4 жовтня 1890 року у Львові під впливом Михайла Драгоманова (дядька Лесі Українки) з ініціативи Івана Франка, Михайла Павлика, В'ячеслава Будзиновського, Євгена Левицького, Северина Даниловича, Кирила Трильовського та ін. Це була перша українська політична партія європейського зразка: з суспільною програмою, масовою організацією і реєстрованим членством [5].

В основу партійної програми покладено етичний і науковий соціалізм на демократичному і кооперативному підґрунті, всеукраїнську єдність (соборність українських земель). Зокрема, 1895 року під впливом Юліана Бачинського було прийнято заяву про політичну самостійність українського народу. Зазначимо, що це була вже антидрагоманівська програма, бо останній (М. Драгоманов) говорив про федеративний союз України і Росії. У зв'язку з виборами УРП влаштуувала масові селянські віча за загальне виборче право. У 1895 році від неї було обрано трьох послів до Галицького сейму у Львові, у 1897 році – двох до віденського парламенту (Т. Окуневський, Р. Яроевич) [5]. Головою партії І. Франко був до 1898 року.

У 1898 році І. Франко мав вже добру підтримку радикальної партії, хоча ще 1895 року у ній назрівав розкол на: соціалістів-народників (драгоманівців), соціалістів-марксистів та радикальних народовців. Останні, до яких належав і І. Франко, створили 1899 року Національно-демократичну партію (НДП), яка стала найсильнішою партією Галичини.

Але під час виборів 1898 року І. Франко виступав ще під гаслами УРП, яка тоді була, по суті, селянською партією¹.

Процес виборів І. Франка до австрійського парламенту був драматичним. Не допомогла ні велика підтримка селянства, ні посиленна агітація членів радикальної партії у Тернопільському, Збаразькому і Скалатському повітах.

У таких умовах І. Франко почав свою агітаційну кампанію у Тернопільському виборчому окрузі, об'їхав багато поселень цього округу, зокрема, Великий Глибочок, Курівці, Пронятин, Чистилів, Білу, Купчинці та ін. 16 травня 1898 року він прибув зі Львова до Тернополя. Його зустріли студент Антін Шмигельський зі Збаражчини, Павло Думка – народний письменник і громадський діяч з Купчинців та ін. Усі вони заопікувалися кандидатом у депутати, сприяли організованості його агітаційної праці.

Два дні пізніше письменник поїздом приїхав у Великий Глибочок, де його зустрів парох місцевої церкви о. Чайківський. У Глибочку на І. Франка і його товариша Леся Мартовича чекав мешканець Курівців Василь Загребельний². Возом, запряженим парою коней, він привіз шановних гостей до Курівців. Їхали по тільки що збудованій битій (кам'яній) дорозі і швидко подолали п'ять кілометрів³.

Це був четвер. Сонячний день. Поруч одноколіною залізницею мчали поїзди на Львів і Тернопіль. А в Курівцях того дня, на свято Вознесіння (сорок днів після Воскресіння Христового), був храмовий празник. Зійшлося багато люду із сусідніх сіл: Воробіївки, Глядок, Цеброва, Довжанки, Горішнього Івачова, Малашовець, Чернихова, Озерної, Великого Глибочка та ін. Чимало з них, знаючи про приїзд І. Франка і Леся Мартовича, вийшли зустрічати письменників. Першим місцем зустрічі стало роздоріжжя недалеко від залізничного полустанку, де була фігура Богоматері і росла ще молода липа, яка нині є заповідним деревом. Але проводити агітаційну акцію на відкритому просторі власті забороняли.

Тому кінний «екіпаж» поїхав з гостями на західну частину села, де біля церкви був двір селянина Пригоди з великою стодолюю.

Родина Пригоди належала до корінних мешканців села. Вони були тодішньою сільською елітою: навіть у панщизняних умовах. Уперше прізвище Федька Пригоди значиться в архівних документах 1763 року, коли йдеться про опис церковних земель, зафіксованих візитацією Миколая Шадурського [4]. Ще наприкінці XVIII століття Іван Пригода був війтом Верхніх Курівців, мав багато поля і великий двір під номером 25, який розміщений недалеко за церквою. Потім війтом наприкінці XVIII – на початку XIX століть був Максим Пригода. Наприкінці XIX століття (1876 року) у селі було

¹ Яка подальша доля УРП – цього дітища І. Франка? Після Першої світової війни (1923 року і пізніше) доповнено програму, за якою УРП назвала себе партією працюючих мас, що дотримується соціалістичних позицій і прагне усупільнення усіх засобів виробництва. УРП відмежувалася від подібних партій, які орієнтувалися на советську Україну. У 1926 році змінила назву на Українську соціально-радикальну партію і вступила до II Соціалістичного інтернаціоналу.

² Пізніше, у 1956 році, В. Загребельний опублікував короткі спогади про цю подію у Великоглибочоцькій районній газеті. На фото, зробленому після війни, цей свідомий селянин, з роду якого походив лікар Семен Загребельний (його брат), зображений вже у похилому віці. Двір Загребельних розташувався на Горішній перії і мало не стикався з городом моєї садиби.

³ Цих п'ять кілометрів я долав щодня пішки, коли у 1947–1950 роках відвідував Великоглибочоцьку напівсередню школу.

п'ять родин Пригод – Микити, Онуфрія, Теклі, Варвари (очевидно, це були вдови) і Семена. Під зверненням до Львівської консисторії про відновлення курівецької парафії є підписи трьох Пригод – Онуфрія, Миколи і Григорія. Очевидно, Григорій (Гринько) мешкав саме під номером 25, де відбулося селянське віче. Але пізніше чоловіча лінія вимерла і вже у XX століття не залишилося жодного її представника

Отже, курівецькі радикали організували віче – передвиборчу зустріч у stodoli Пригоди. У промові І. Франко запевнив: буде він депутатом чи ні, – докладатиме всіх зусиль для захисту прав народу, його культури й освіти і не піде на змову з ворогами. Він закликав усіх до єднання, бо тільки разом можна добитися волі, бо «єдність буде, а сварка руйнує» [2, с. 222].

На вічі виступив Лесь Мартович [1], який був довіреною особою І. Франка. Хоча він на п'ятнадцять років молодший від кандидата у послы, але вже мав великий досвід не лише письменницької, але й громадської праці.

Після фальсифікації виборів на користь О. Гладишовського на захист І. Франка виступала українська громадськість. Газета «Громадський голос» за 1 червня 1898 року, зокрема, писала: «У Курівцях Тернопільського повіту відбулися у четвер, на Вознесення, з нагоди празника, великі селянські збори... Народу зійшлося з 800 душ. Промовляли, між іншими, тов. Мартович, д-р Франко, Петро Новаківський, А. Шмігельський, Я. Остапчук, вияснюючи важке положення селянства, важливість недалекого вибору посла і найважливіші державні права, які стоять на деннім порядку в Раді державній. Зібрані з одушевленням заявили за кандидатуру д-ра Франка» [2, с. 223].

З усього було видно, що вибори були підтасовані: І. Франко отримав 256 голосів, а О. Гладишовський – на декілька голосів більше (266). Прихильники І. Франка робили офіційні протести. Але не змогли добитися правди.

Засмучені активісти-радикали написали І. Франкові до Львова листа, у якому вибачалися і пояснили своє розуміння ситуації. Подаємо цей лист.

Курівці, дня 30/6 1898

Дорогий Товаришу і Вп. пане Др.¹

Не з веселою гадкою вступаємо в Ваші пороги, боємо не віднесли побіди і не допустила ворожнеча, а жеби ми хлопи могли були вибрати Вас Послом до думи державної. Тим більше, що пішли ряди трудів праці і коштів з партії, а вороги тепер з нас сміються від 22 (травня. – О. Ш.), колисьмо упали при виборах, то в нашім селі ще не устав плач і смуток і в околичних селах, котрі є радикальні, і втратилисьмо дальшу надію на будучність, що не маємо способу вибрати свого Посла і не знаєм, що дальше робити – чи ся бороти з ворогом чи може наша борба піде марно як і тепер наші попи тепер з нас сміються, тим більше хруні вийти, от такий як наш Букишований по цілих ночах п'є і смієся, що рад, що хтів, то зробив. А другий вийт з Забойок (село біля Тернополя. – О. Ш.), сказав, що той щіпар не мав іно 60 голосів, а решта все Франко, але що хтілисьмо, тосьмо зробили.

Тепер міркуйте, що видко з того, що вже ніц то не pomoже, бо в їх руках лежить всьо, а нас не допустят до нічого. Сидор Луцишин зробив цвяшок і зато мав термін до старости, за що має дати 9 зл. р. і 2 дні арешту. А М. Флиста зараз по виборах відсидівім 3 доби, а жінка 2 доби, що вийт і заступця напосілися.

Заразом складаємо Вам Пане Д[окто]р сердечну подяку за Ваші труди, що сьте найздилися по наших повітах, за що тепер нарід ронить сльози, бо видів Вас наочно і мав

¹ Доктор (Ред.)

спосібність з Вами ближше спізнатися і почути з Ваших солодких уст слова до нашого бідного зпрацьованого і здертого хлопа.

Дякуємо вам, що сьте не горділи нашими хатами, котрих стріхи аж на землі лежат. Най Вам Бог дасть здоровля і многия літ і витривалости трудитися для того хлопа, що терпит голод і холод і наповняє арешта. Тільки нам не усихає слеза, що сьмо Вас не могли післати до Відня, где бисьте були висказали перед світом всьо хлопське горе.

Заносимо Вам в 25-літний ювілей щирі жилиання і просимо прийміт від нас хлопів ті жичливі слова щастя, здоровля і многая літа.

Зі щиро радикальним поздоровленем.

Микола Флиста

Гринько Пригода

Семко Пригода і Товариші

[P. S.] просимо відписати

Курівці дня 30/6 1898

Дорогий Товаришу
и Вн. Пане Др.

Не зведе нас гадки вступаем в Ваши пороги св сьмо не віднесем подвиги и не до пустила вороженца а жеби ми хлопці могли суми вистратити своє Школом до думи державноч. Штим більше мид тимли рідди трудів праці и Комнів з партії а вороги. тепер знає сьмітотев від 22. Комсимо уналі при висборах а то внаміи селі иже не уста в плач и епуток и в ськляних селах котри є радикальні и втратили сьмо дальшу надію на будучи сьме мид не маємо сьмо соду вистратити своєї Школя и не знаємо мид дальше робити на се оброти з ворогом чи може наша борба тиде парно як и тепер наші поти те пер знає сьмітотев тим більше худи

Лист мешканців села Курівці до Івана Франка (фрагмент)

Звичайно, неуспіх І. Франка був результатом не лише фальсифікації у Курівцях, але й у інших поселеннях виборчого округу. Та й коли І. Франко був на вічі у Курівцях, «більшість думала і навіть вірила у його перемогу. Ця віра у свою перемогу була підтримана піснею «Який то буйний вітер віє від Сяну, Прута до Карпат». Цю пісню співав сам поет, а з ним співали батьки, співали їхні діти, хоч не завжди розуміли значення слів “Ми руські хлопи-радикали, звержемо темноти ярмо”» [1, с. 405]. Та реальність була іншою.

Доля не раз зводила село Курівці й мене особисто з іменем І. Франка.

Передовсім, ще за Польщі (30-ті роки ХХ століття) у селі існувала спортивна молодіжна організація «Каменярі». Хоча назва взята із поетичного твору І. Франка, але саме слово каменярі стали асоціювати з образом («іконою») І. Франка як «каменяра». Це ще більше укріпилося після того, як 1933 року на могилі І. Франка у Львові був відкритий пам'ятник зі скульптурою каменяра роботи Сергія Литвиненка.

Коли у селі організували колгосп (1948–1949 роки), його за чиеюсь пропозицією назвали іменем І. Франка. Це ніякого ентузіазму і додаткової оплати рільникам і тваринниками не збільшило. При об'єднанні колгоспу зі сусіднім цебрівським господарством ця назва зникла, а залишилася назва «Зоря». Відновлено Франкову назву вже після відокремлення. Краще було б збудувати пам'ятник І. Франку.

Мої особисті спогади. Вперше я зустрівся з іменем «Іван Франко» у 1943 році, коли почав ходити до школи. Тоді у «Читанці» було надруковано оповідання «Грицева шкільна наука». Хто його не пам'ятає, нагадаю. Гриць уперше у житті пішов до школи. Коли він повернувся додому, його запитали, що він там навчився. Гриць гордо відповів: «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Це, здається, викликало сміх.

А тепер через багато років у Києві письменник Іван Малкович організував дитяче видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (до речі, дуже добре видавництво). Я запитував багатьох працівників цього видавництва, чому така назва. Бо так, кажуть, є у творі І. Франка.

Насправді, «А ба-ба га-ла-ма-га» – це всього-навсього каламбур. Тут і назва жебрачки («баба») і презирлива назва її обличчя («галамага»). По сучасному «жебрачка – язиката морда». При чому слово *галамага* пишуть з буквою «г», а не «г».

А загалом, у дитинстві – ще у початковій школі – на мене сильно вплинули перші прочитані великі прозові твори І. Франка «Воа constrictor» та «Основи суспільності», а в постуніверситетський період – «Із секретів поетичної творчості» (хоча поетичних здібностей не маю, але відтоді почав розуміти поезію).

Я мав честь декілька разів зустрічатися з потомками І. Франка – його сином *Тарасом*, внуками Зеновією та Роландом, брати участь у наукових конференціях і світовому конгресі, присвячених славному імені І. Франка.

Спогади про ці події короткі. У 1964 році я збирав матеріали до своєї кандидатської дисертації з проблем розвитку лісового комплексу Українських Карпат. Був серпень, субота. Я їхав автобусом з Чернівців до Івано-Франківська. Перед Коломиєю до мене підсів дещо старший чоловік. Виявилося, що його прізвище *Михайло (?) Хромей*, який назвався поетом. Мовляв, їде у село Шешори біля Косова. Завтра там відкривають пам'ятник Тарасові Шевченкові.

Я вирішив їхати разом з М. Хромеєм. У Коломиї ми пересіли на автобус до Косова. По дорозі у селі Стопчатові вступили до батька поета Дмитра Павличка. Я мав з собою кінокамеру і фільмував поважного сивочолого і вусатого газду на плівку (її потім обіцяв передати його синові, але вона, на диво (!), десь зникла).

Так ми з Хромеєм доїхали до Шешор. Мене влашували на нічліг у господині Павлини (прізвище вже забув). Виявилось, що у неї квартирує син І. Франка – Тарас – могутній, високий, вже старший за віком чоловік, учений, професор (чи доцент) Київського університету. Приємний у розмові. Спав він на бамбетлі.

Увечері ми пішли на річку Лючку, де біля гуку (водоспаду) київська і львівська молодь веселилася: співала українських пісень, танцювала, слухала магнітофонні записи поезії Ліни Костенко і споживала [...] рибну юшку. Був там і В'ячеслав Чорновіл – непримітний, але жартівник. Національний лідер тоді ще у ньому не вгадувався.

Зранку у неділю ми пішли на посвяту пам'ятника. Але у селі вже було повно міліції. Відкриття пам'ятника заборонили. В. Чорновіл ходив поміж людьми (а їх зібралось багато на оболоні) у міліцейському кашкеті (де він його взяв!?), насунутому аж на очі і «зображав» придуркуватих, тупуватих советських поліцаїв. Ніхто не сміявся... Було сумно...

Ще одна родичка І. Франка – його внучка Зеновія Тарасівна, науковець Інституту літератури АН УРСР у Києві. Вона з чоловіком і малим тоді сином були активними учасниками міжнародної конференції 1966 року у Львові і Дрогобичі. Саме тоді я з нею познайомився. У її обличчі вгадувався образ І. Франка. Мила, розумна жінка, дисидент. Останній раз я бачив її на екрані ТВ, коли вона (аж не віриться!) каляся перед громадянами України за її «негідну поведінку» стосовно «рідної радянської влади». Так ламали навіть мужніх людей.

І зовсім недавно – 2006 року. Тоді у Львові відбувався міжнародний науковий конгрес «Іван Франко: дух, наука, думка, воля». Цю назву конгресу було надано за моєю пропозицією. До конгресу я видав карту «Львів – місто Івана Франка», на якій представлено місця навчання, праці і відпочинку, а також вшанування великого сина українського народу.

Закінчився конгрес виїзною науковою сесією «Франко – краєзнавець» у Криворівні і Верховині, де я вів засідання і мав доповідь «Краєзнавчі студії Івана Франка» (разом з доцентом Степаном Кузиком).

І останнє – найголовніше: вже 56 років я маю честь перебувати – спочатку вчити-ся, а згодом працювати у вищому навчальному закладі, що тішиться славним іменем Івана Франка і ношу найвище науково-педагогічне звання Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартович Лесь [Електронний ресурс] // Вільна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. *Медведик П. К.* Літературно-мистецька та наукова Зборівщина / П. К. Медведик. – Тернопіль : Джура, 1998.

3. *Налукова С.* Курівці / С. Налукова, Т. Лахман // Шляхами золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історико-мемуарний збірник. Т. XXXV. – НТШ. Український архів. – Нью Йорк, Парих, Сідней, Торонто. – Т. III.
4. ЦДІА у Львові. – Ф. 159. Оп. 9. Сп. 3296.
5. <http://uk.wikipedia.org/wiki>

Стаття надійшла до редакції 23.12.2013

Прийнята до друку 31.03.2014

THE KURIVTSI EPISODE IN IVAN FRANKO'S LIFE

Oleh SHABLIY

*The Ivan Franko National University of L'viv, Economic and Social Geography Dpt.,
41, Doroshenko Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article offers facts about Franko's visit to Kurivtsi village (Ternopil oblast) during his election campaign in 1898.

Keywords: Ivan Franko, Kurivtsi, radical movement, election.

КУРОВЕЦЬКИЙ ЕПІЗОД В ЖИЗНИ ІВАНА ФРАНКА

Олег ШАБЛИЙ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра экономической и социальной географии,
ул. Дорошенко 41, Львов, Украина, 79000*

В статье предоставлены факты о пребывании Ивана Франко в деревне Куривци Тернопольской области во время предвыборной агитации 1898 г.

Ключевые слова: Иван Франко, Куривци, радикальное движение, выборы.